

Олексій Калівошко

доктор економічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
ННЦ «Інститут аграрної економіки», м. Київ, Україна
alek-k@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-0417-4529

Алла Мирвода

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
ННЦ «Інститут аграрної економіки», м. Київ, Україна
ORCID ID: 0009-0000-6333-7880
agmyrvoda@gmail.com

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Вступ. Система кредитування агросектору практично завжди знаходиться в центрі уваги фінансової політики уряду. Доступність кредитних ресурсів для аграрних підприємств є ключовою проблемою фінансової політики уряду, підтримка якої здійснюється за рядом бюджетних програм та непрямих методів впливу [1; 15].

Оскільки аграрний сектор за останні десятиліття практично став типовим бізнесом, з прогнозованими економічними показниками, кредитування сектору здійснюється як і інших галузей економіки, з врахуванням сезонності надходження виручки та особливостей кредитного забезпечення, визначення ризиків та фінансування посівної й збиральної кампаній. Фінансово-кредитний ринок також формує спеціальні інструменти кредитного забезпечення для аграрного виробництва, про що зазначають дослідники [2; 4-7; 8; 9; 11; 20; 21].

За роки незалежності України вона видозмінювалась відповідно до поточної економічної ситуації і залежала насамперед від участі держави у цих процесах. Особлива роль кредитування проявляється в умовах воєнного стану [9; 10; 19], як стабілізатора фінансового

балансу. Проте в умовах воєнного стану нарастають загрози, пов'язані з залученням кредитних ресурсів підприємствами галузей економіки.

Завдяки упереджувальним заходам та зарубіжній підтримці значним досягненням фінансової системи України є те, що вона залишається стійкою та спроможною відповідати викликам, забезпечує обіг фінансових активів, практично зберігає весь функціонал інструментів, напрацьований у довоєнний період. Завдяки підвищенню фінансової стійкості галузі, диверсифікації виробництва, згладжування сезонності, розширенні експортних операцій та інших факторів зростають обсяги банківського кредитування аграрних підприємств, а також частка аграрних кредитів у загальних.

Окрім того, реагуючи на відкриття ринку землі для юридичних осіб в Україні та початок діяльності Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві Національний банк розширив деякі положення щодо кредитування аграрних підприємств, зокрема в частині визначення банками розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями [12; 14].

Саме тому проблеми тенденцій та перспектив кредитування підприємств аграрного сектору є особливо актуальними та виступають вагомим об'єктом наукових досліджень. Необхідне проведення аналізу процесів кредитування у період воєнного стану та окреслення шляхів удосконалення кредитних процесів з врахуванням варіантів і перспектив розвитку аграрного кредитування у повоєнний період.

Виклад основного матеріалу. Динаміку процесів кредитування економіки можна прослідкувати за станом окремих показників сектору у довоєнний і сучасний періоди. Так, станом за 2023 р. кількість діючих банків складала 63 од., або 43,4% рівня 2014 р. (Табл. 1). Загальні активи банків при цьому зросли на 86% з 2014 р., за рахунок гривневих операцій. Джерелом зростання є обсяги депозитних сертифікатів НБУ та кошти на рахунках в інших банках. Ріст кредитного портфеля у національній валюті забезпечив насамперед аграрний сектор. Валові кредити суб'єктам господарювання знизались до 94,8% у 2023 році проти рівня 2014 року, а кредити фізичним особам – зросли на 8,6%.

Таблиця 1

**Показники стану кредитного сектору
України за 2014-2023 рр., млрд грн**

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Кількість діючих банків	145	117	96	82	77	75	73	71	67	63
Загальні активи	1 477	1 571	1 737	1 840	1 911	1 982	2 206	2 359	2 243	2 748
в іноземній валюті	667	800	788	755	779	718	746	679	718	787
Чисті активи	1 290	1 254	1 256	1 334	1 360	1 493	1 823	2 054	2 625	3 107
в іноземній валюті	565	582	519	507	495	492	585	584	825	873
Валові кредити: - госп. суб'єктам	820	831	847	864	919	822	749	796	823	777
- фізичних особам	208	176	157	171	197	207	200	243	225	226
Кошти: госп. суб'єктів	283	349	413	427	430	525	681	800	838	1142
фізичних осіб	403	402	437	478	508	552	682	727	889	1034
Чисті процентні доходи	52.2	39.1	44.2	53.0	73.0	78.9	84.8	117.6	151.7	201.5

Джерело: [12].

За період 2014-2023 рр. кошти суб'єктів господарювання зросли у 4,3 рази, а фізичних осіб – у 2,6 раз. Чисті процентні доходи банків зросли у 3,8 раз, при тому, що курс долара зріс у 2 рази [13]. В умовах воєнного стану обсяги гривневих кредитів корпораціям зростають у межах державних програм підтримки, водночас обсяги кредитів в іноземній валюті – зменшуються. Обсяги валових гривневих кредитів та кредитів в іноземній валюті фізособам також знижуються (рис. 1).

Загалом, у 2023 році розвиток банківського сектору визначали тенденції попередніх періодів. Злагодженій роботі банків сприяє макроекономічна регуляторна політика НБУ. Так, за даними Огляду банківського сектору у 2023 році збереглися тенденції попередніх

періодів, насамперед «зросло гривневе фондування від населення і бізнесу, припливи коштів в іноземній валюті, тривав приріст роздрібних строкових коштів, динамічно зростали вкладення банків в облігації внутрішніх державних позик (ОВДП) і депозитні сертифікати НБУ» [13]. В Огляді також зазначається, що «поступове зниження ставок сприяло підвищенню попиту на кредити. Операційна ефективність банків залишалася високою, а витрати на резервування – мінімальними. Попри значне збільшення ставки оподаткування, сектор залишився високорентабельним, що забезпечує його стійкість. Прибутковість та запас капіталу дають змогу банкам виконати нові регуляторні вимоги». Загальний висновок такий, що пік кредитних втрат від повномасштабної війни пройдено [12; 13].

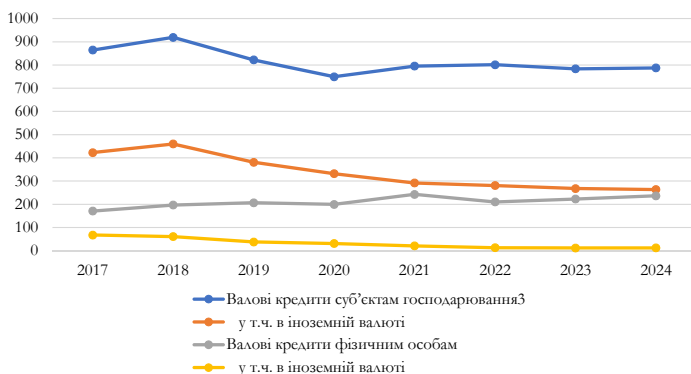

Рис. 1. Валові кредити суб'єктам господарювання та фізичним особам, 2017-2024 рр., млн грн

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [13].

Національний банк розширив перелік прийнятного забезпечення [16], вартість якого приймається до розрахунку кредитного ризику, включивши до переліку гарантії Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві. Також підвищено коефіцієнти ліквідності окремих видів забезпечення, зокрема для землі сільськогосподарського призначення. Беручи до уваги оновлення законодавства в сфері страхування, Національний банк продовжив до 31 березня 2025 року право банків ураховувати вартість прийнятного забезпечення під час розрахунку кредитного ризику без наявності

договору страхування предмета забезпечення. Також унесено зміни до Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України, якими посилено контроль наглядової ради банку в разі делегування повноважень щодо підпорядкування підрозділу роботи з непрацюючими активами головному ризик-менеджеру. Зазначені зміни затверджено постановою Правління Національного банку України від 06 квітня 2024 року № 39 [16], яка набрала чинності з 24 травня 2024 року. Зміна вимог щодо оцінки банками кредитного ризику сприятиме поживавленню кредитування аграріїв, оскільки зазначені зміни спрямовані на виконання оновленого законодавства України в цій сфері, створюють позитивні передумови для використання землі як ліквідного забезпечення за банківськими кредитами та збільшення кредитної підтримки сільськогосподарських виробників.

Динаміка кредитування та аналіз ефективності процесів кредитування у період воєнного стану за критерієм обсягів кредитування та кредитного забезпечення (частка кредитних ресурсів у вартості ВДВ агросектору) свідчить, що війна суттєво вплинула на обсяги кредитування (рис. 2).

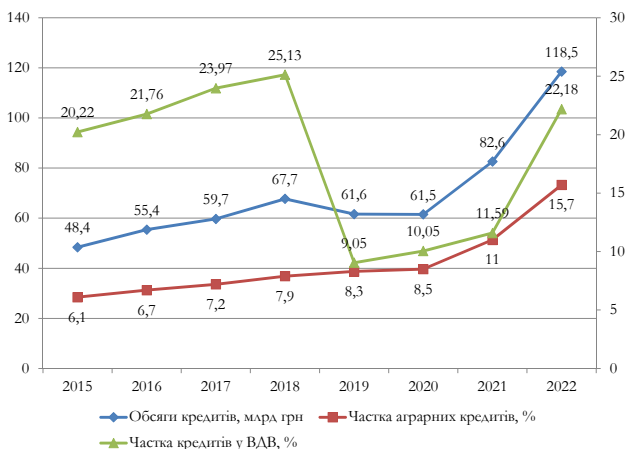

Рис. 2. Обсяги кредитів для аграрних підприємств і їх частка у загальному кредитуванні та у вартості ВДВ галузі за 2015-2022 рр., млрд грн, %

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [3; 12].

Зокрема, обсяги кредитування у 2022 році зросли до 118,5 млрд грн, або на 145% проти рівня 2015 року і основний ріст припадає саме на період воєнного стану. Якщо у довоєнний період частка кредитів складала лише 11,59%, то уже у перший рік війни зросла до 22,18%. На цей факт вплинули як збільшення обсягів кредитування, так і скорочення вартості продукції, яка знизилась у перший рік війни майже на четвертину, на основі якої обчислюють ВВП галузі.

За напрямом фінансової підтримки по інструменту кредитування Міністерством аграрної політики та продовольства України (МАПП) анонсовано декілька програм, за конкретними обсягами та напрямами. Так, у 2024 р. (станом на червень) 6,360 тис підприємств (сільгосптоваровиробників та переробників) залучили кредитів на загальну суму 40,9 млрд грн (табл. 2), при цьому пільгові кредити склали 40,7% кредитування, якими скористалися 58,6% підприємств.

Таблиця 2

**Стан залучення кредитів підприємствами агросектору
в 2024 році, тис. грн (на 29.04.2024 р.)**

	Кількість суб'єктів		Обсяг залученого кредиту		Обсяг кредитної лінії під порфельні гарантії		Ставка, %	
	Всього	у т.ч. 5-7-9	Всього по програмах	у т.ч. 5-7-9	Разом	80%	мін	макс
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Вінницька	613	382	2284551,28	1542443,12	1091713,77	266500,00	0,01	31,89
Волинська	256	206	1699124,13	993075,20	729348,38	143700,00	0,01	30,00
Дніпропетровська	465	227	2364540,32	957350,68	668907,82	99843,00	0,01	40,00
Донецька	7	6	31234,79	24668,44	7169,03	0,00	6,00	24,79
Житомирська	163	72	664761,46	317492,09	72227,19	0,00	0,01	32,05
Закарпатська	30	18	99504,82	32670,82	26230,00	0,00	8,00	32,15
Запорізька	131	98	563512,52	527468,02	332888,53	0,00	9,00	28,00
Івано-Франківська	106	44	847665,11	523827,64	340656,12	0,00	0,01	32,28
Київська	590	341	12538755,11	2116924,06	1093188,17	186400,00	0,01	32,05
Кіровоградська	786	502	2605121,95	1740825,76	1517548,70	118500,00	0,01	27,00

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Луганська	0	0	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Львівська	385	253	2441333,69	906328,55	581657,29	32000,00	0,01	32,15
Миколаївська	261	103	605146,00	378654,72	132812,32	17600,00	3,00	32,05
Одеська	504	325	2056712,76	1211715,90	761610,68	30748,73	0,01	32,03
Полтавська	357	158	2145047,58	656771,70	236846,54	120425,00	0,01	32,25
Рівненська	69	44	439462,21	260523,80	95689,22	13500,00	4,00	25,05
Сумська	191	139	928261,58	741906,25	247278,81	39780,00	0,01	25,30
Тернопільська	252	143	2493394,13	405102,02	120391,41	39000,00	0,01	28,00
Харківська	359	232	1771786,72	1536124,61	926831,82	90600,00	3,00	30,00
Херсонська	16	14	96679,40	94378,54	26417,86	7300,86	0,01	23,35
Хмельницька	252	117	1093062,24	337404,04	110690,84	15000,00	0,01	30,00
Черкаська	286	124	1358882,90	534145,57	126666,31	63631,30	0,01	32,30
Чернівецька	71	57	294616,17	128126,92	89599,10	0,00	0,17	25,05
Чернігівська	210	120	1490736,80	696018,84	311864,42	148900,00	2,45	30,00
Всього	6360	3725	40913893,67	16663947,29	9648234,33	1433428,89	0,01	40,00
Було на 22.04.2024	5870	3456	37922311,22	15626029,84	8990401,98	1289359,30	0,01	48,00
Було на 31.12.2023	13981	10914	78837495,85	44512714,00	24977764,19	6451328,30	0,01	45,00

Джерело: [11]

Обсяг кредитування у минулорічному відповідному періоді склав 37,92 млрд грн, тобто спостерігається зростання на 7,9%, а проти річного рівня 2023 року кредитування поточного складає 51,9%. Лідерами за обсягами кредитування є Київська (12,5 млрд грн), Кіровоградська (2,6 млрд грн), Тернопільська (2,5 млрд грн), Дніпропетровська (2,4 млрд грн), Львівська (2,4 млрд грн), Вінницька (2,3 млрд грн) області [11].

Стан залучення кредитів підприємствами агросектору у розрізі за ключовими банками, тис грн станом на 29.04.2024 р. приведено

у Табл. 3. Найбільші обсяги кредитів за цей час надали АТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК», «Райффайзен Банк», «ПриватБанк», «Ощадбанк», АТ «Прокредит Банк», АТ «ПУМБ».

Таблиця 3

Стан залучення кредитів підприємствами агросектору у розрізі за ключовими банками, тис грн (на 29.04.2024 р.)

Банки	Кількість суб'єктів		Обсяг залученого кредиту/кредитної лінії		Процентна ставка, %	
	Всього	у т.ч. 5-7-9	Всього по програмах	у т.ч. 5-7-9	мін	мах
1	2	3	4	5	6	7
«КРЕДІ АГРІКОЛЬ»	192	127	9674891,57	1012251,72	0,01	25,19
«Райффайзен Банк»	1787	17	8536484,00	48965,90	2,00	40,00
«ПриватБанк»	1551	1390	5090833,26	5000334,26	18,37	26,50
АТ «Ощадбанк»	1171	1046	3158454,90	2553477,07	0,01	25,05
«Прокредит Банк»	364	289	2993957,51	2149850,10	4,00	23,45
«ПУМБ»	290	61	2377444,37	106929,56	0,01	24,00
«ПІВДЕННИЙ»	27	16	1412255,32	263737,73	15,75	23,19
«ОТП Банк»	163	114	1400960,80	892330,50	4,50	25,20
«Укргазбанк»	225	198	1162408,53	862860,46	0,01	32,30
«Укресімбанк»	79	66	1103875,00	952876,00	3,20	27,89
«Сенс-Банк»	17	12	679443,78	332250,58	11,00	25,02
«БАНК ВОСТОК»	20	13	532834,00	238700,00	5,50	30,00
«КРЕДИТ ДНІПРО»	91	90	434761,02	433734,15	21,00	25,44
«АГРОПРОСПЕРІС»	94	83	425403,46	366043,50	19,61	27,41
АКБ «Львів»	128	70	396452,00	234150,00	0,01	30,00
«ТАСКОМБАНК»	15	5	330182,70	200905,50	0,01	23,05
«Кредобанк»	60	56	321573,02	311877,56	11,75	25,19
«Кредитвест банк»	11	9	283261,37	263949,17	20,00	30,00
«Полтава-Банк»	14	14	102082,87	102082,87	22,84	23,33
«СКАЙ БАНК»	3	2	96874,21	88574,00	20,95	22,95
«БАНК АЛ'ЯНС»	4	4	84910,00	84910,00	22,50	23,38
«АБ «РАДАБАНК»	8	5	60448,00	15350,00	7,00	23,35

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7
«МетаБанк»	4	2	60270,00	4270,00	22,91	23,15
«Полікомбанк»	7	7	41129,70	41129,70	22,95	24,95
«МІБ»	4	2	40050,00	9050,00	19,00	25,02
«УКРАЇНСЬКИЙ КАПІТАЛ»	4	2	37000,00	27500,00	22,96	24,00
«КБ «ГЛОБУС»	19	17	23024,05	17024,05	15,00	25,38
«МТБ БАНК»	4	4	19500,00	19500,00	22,88	23,11
«КОМІНБАНК»	1	1	13500,00	13500,00	25,02	25,02
«АСВІО»	1	1	12000,00	12000,00	22,96	22,96
«RwS bank»	1	1	6043,23	2247,91	20,65	26,95
«ПРАВЕКС БАНК»	1	1	1585,00	1585,00	13,00	13,00
Всього по банках	6360	3725	40913893,67	16663947,29	0,01	40,00
Було на 22.04.2024	5870	3456	37922311,22	15626029,84	0,01	48,00
Було на 31.12.2023	13981	10914	78837495,85	44512714,00	0,01	45,00

Джерело: [11]

Типовий перелік пакетів кредитних послуг найбільш популярних банків для агросектору представлений наприклад, у відділеннях державного банку АБ «УКРГАЗБАНК», клієнти можуть подати заявки для отримання державної підтримки за наступними програмами для сільгоспвиробників [14]:

- програма часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва в розмірі 25%;

- для фермерських господарств та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Програма часткової компенсації вартості витрат, пов'язаних з наданням дорадчих послуг, в розмірі 90% (не більше 10 000 грн);

- для підприємств галузі тваринництва, програма часткової компенсації вартості об'єктів, профінансованих за рахунок банківських кредитів в розмірі 25% фактично понесених витрат на будівництво та/або реконструкцію тваринницьких ферм та комплексів для

утримання великої рогатої худоби, свиней, птиці (в тому числі водоплавної та індиків), доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції (молока, м'яса, побічних продуктів тваринного походження, що належать до II та III категорії), у тому числі вартості обладнання згідно з проектно-кошторисною документацією до 5 років на суму до 500 млн грн;

— для суб'єктів господарювання агропромислового комплексу програма часткової компенсації відсоткової ставки за залученими кредитами в АБ «УКРГАЗБАНК». Надається за кредитами в національній валюті (короткостроковими кредитами, залученими для поповнення обігових коштів; середньостроковими кредитами, залученими для поповнення обігових коштів, придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва, здійснення витрат, пов'язаних з будівництвом і реконструкцією виробничих об'єктів сільськогосподарського призначення, а також з переробкою сільськогосподарської продукції; довгостроковими кредитами, залученими для придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва, обладнання для виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, будівництва та реконструкції виробничих об'єктів (у тому числі сховищ для зберігання зерна, овочів та фруктів).

Крім того, Кабмін прийняв Постанову № 310 [18], де зазначається, що підприємства, які отримали кошти за програмою «Доступні кредити 5-7-9», мають можливість їх пролонгувати, за умови що виробничі потужності станом на 24 лютого 2022 року були на територіях: активних бойових дій та тимчасово окупованих рф.

Попри загальну позитивну тенденцію кредитування підприємств галузі, основними викликами та обмеженнями для аграрного сектора України в умовах повномасштабної війни є такі (табл. 4).

Ці та інші фактори мають враховуватися при формуванні стратегії повоєнного відновлення галузі, у якій кредитування відіграватиме значну роль.

Таблиця 4

**Виклики та обмеження залучення кредитів
підприємствами агросектору в умовах воєнного стану**

Фактори	Зміст обмежень
дефіцит фінансових ресурсів	зокрема через зростання собівартості виробництва. У 2022 р. 21% підприємств галузі сільського, лісового та рибного господарства одержали чистий збиток (у 2021 р. – 11%). Рівень рентабельності всієї діяльності у 2022 р. становив 14,1% (у 2021 р. – 37,8%). Обсяг капітальних інвестицій у 2022 р. становив 51439 млн грн, що на 26,1% менше 2021 р. за результатами 2023 р. виробництво трьох із п'яти основних культур залишилося збитковим - з прибуткових культур стали збитковими сояшник, пшениця, кукурудза Найнижчу рентабельність виробництва зернових та олійних культур мають малі фермерські господарства та прифронтові середні господарства. Малі господарства порівняно із середніми мають на 5–10% вищі виробничі витрати
спрощення процесів сільсько-господарського виробництва	нестача фінансування та потреба істотної економії спричинили зниження кількості внесених добрив на 50–60%, унесення добрив очікують на вдвічі меншому за агрономічну потребу рівні (47%). Рівень очікуваного застосування засобів захисту рослин під урожай озимих 2024 р. прогнозують на 56% від потреби. Лише 10% господарств готові застосовувати добрива на рівні 100% від потреби, засоби захисту – 18%
дефіцит трудових ресурсів	за ФАО, понад 150 000 фермерів / працівників продовольчої системи безпосередньо постраждали від війни та/або були змушені мігрувати. У складному становищі опинилися дрібнотоварні виробники, які займалися вирощуванням сезонної продукції, відігравали важливу роль у забезпеченні зайнятості та доходів сільського населення. Вимушене переміщення населення, призов чоловіків до ЗСУ призводять до нестачі робочої сили та збільшення робочого навантаження на жінок
руйнування інфраструктури	знищені зерносховища, продовольчі склади, логістична інфраструктура, ускладнені експортні постачання знижують доходи агровиробників, а труднощі зберігання врожаю через брак електроенергії в осінньо-зимовий період 2022–2023 рр. призвели до утрати її частини. Наразі сумарна ємність зруйнованих зерносховищ сягає 8,2 млн т, а ємність пошкоджених зерносховищ – 3,25 млн т потужностей одночасного зберігання
екологічні виклики	через бойові дії та мінування території у 2022 р. сільгоспвиробники не могли використовувати до 30% полів для посіву (що сягало 5 млн га); у 2023 р. 25% площ були непридатними для використання. Значних утрат земельним ресурсам та аграрному сектору завдало й руйнування Каховської ГЕС

Джерело: [1]

Висновки. Таким чином, динаміку процесів кредитування агросектору напряду корелює із загальними тенденціями кредитування економіки. Загалом, у 2023 році розвиток банківського сектору

визначали тенденції попередніх періодів. Злагодженій роботі банків сприяє макроекономічна регуляторна політика НБУ. За період 2014-2023 рр. чисті процентні доходи банків зросли у 3,8 раз, при тому, що курс долара зріс у 2 рази, а кошти суб'єктів господарювання зросли у 4,3 рази. В умовах воєнного стану обсяги гривневих кредитів корпораціям зростають у межах державних програм підтримки, водночас обсяги кредитів в іноземній валюті – зменшуються. Обсяги валових гривневих кредитів та кредитів в іноземній валюті фізособам також знижуються.

Динаміка кредитування та аналіз ефективності процесів кредитування у період воєнного стану за критерієм обсягів кредитування та кредитного забезпечення (частка кредитних ресурсів у вартості ВДВ агросектору) свідчить, що війна суттєво вплинула на обсяги кредитування. За напрямом фінансової підтримки по інструменту кредитування МАПП фінансує декілька програм, зокрема, у 2024 р. (станом на червень) 6,360 тис. підприємств (сільгосптоваровиробників та переробників) залучили кредитів на загальну суму 40,9 млрд грн, при цьому пільгові кредити склали 40,7% кредитування, якими скористалися 58,6% підприємств.

Прямі кредитні інструменти для агросектору в умовах воєнного стану зосереджені у державній програмі «Доступні кредити 5-7-9». При цьому уряд і НБУ докладають зусиль для його врівноваженого функціонування. Для агросектору це проявляється у доступності кредитів на пільгових умовах і можливості ведення бізнесу навіть в умовах невизначеності. Крім того, є ряд програм бюджетної підтримки, за якими агровиробники можуть отримати доступ до фінансування, зокрема за гарантію через Фонд часткового гарантування кредитів.

Проте, цих ресурсів замало, щоб покрити зростаючі потреби агросектору у фінансуванні, а обмежені можливості бюджету не завжди сприяють розвитку програм пільгового кредитування. З метою більш ефективного використання державних коштів буде передбачено кредитування на інноваційні проєкти.

Отримані висновки можуть бути корисні при формуванні стратегії повоєнного відновлення економіки України та агросектору. Перспективами подальших досліджень є визначення загальної стратегії кредитування галузі за програмами державної підтримки та залучення зарубіжних партнерів України у цей процес.

Література

1. Аграрний сектор України у 2023 році: складові стійкості, проблеми та перспективні завдання. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahrarynyy-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta> (дата звернення: 20.05.2024).
2. Білоченко А. Кредитування аграрного сектору України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. (48). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-3>.
3. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 01.05.2024).
4. Калівошко О. Аналіз діяльності фінансових компаній як елементів інфраструктури фінансово-кредитного ринку України. *Економічний вісник університету*. 2019. № 41. С. 179-188.
5. Калівошко О. М. Аналіз системно важливих комерційних банків. *Облік і фінанси*. 2019. №1. С. 83-91.
6. Калівошко О. М. Методологічні основи дослідження інфраструктури фінансово-кредитного ринку. *Облік і фінанси*. 2018. №4 (82). С. 124–130.13.
7. Калівошко О. М. Теоретико-методологічні засади та практика функціонування інститутів фінансово-кредитного ринку України: Монографія. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. 438 с.
8. Лункіна Т. І., Кугляр А. А. Кредитування аграрного сектору економіки України. *Modern Economics*. 2023. № 39. С. 99-103. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V39\(2023\)-15](https://doi.org/10.31521/modecon.V39(2023)-15).
9. Лупенко Ю. О., Андрос С. В. Банківське кредитування аграрного сектору економіки. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2019. № 16. С. 196-207. DOI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2019_16_23.
10. Мирвода А, Нікітюк Д. Особливості кредитування в умовах воєнного стану. *Соціальні, економіко-правові та фінансові виклики в умовах глобальних трансформацій: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (Свялява-Тернопіль, 19-20 трав. 2023 р.)*. Тернопіль: ЗУНУ. 2023. С. 49-52. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48634>.
11. Міністерство аграрної політики та продовольства. Офіційний сайт. URL: <https://minagro.gov.ua/> (дата звернення 24.05.2024 р.).

12. Національний банк України. URL: <https://www.bank.gov.ua/> (дата звернення 21.05.2024).
13. Огляд банківського сектору, лютий 2024 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-lyutyiy-2024-roku> (дата звернення 21.05.2024 р.).
14. Офіційний сайт «АБ «УКРГАЗБАНК». URL: https://www.ukrgasbank.com/small_bussiness/credit/apk_pidtrymka/ (дата звернення: 20.05.2024).
15. Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analytychni-dopovidi/priorytety-zabezpechennya-stiykosti-promyslovosti-y-ahramnoho> (дата звернення: 20.05.2024).
16. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України. Постанова Правління Національного банку України від 06.04.2024 р. №39. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_06042024_39. (дата звернення: 20.05.2024).
17. Про внесення змін до Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва. Постанова КМУ від 22.03.2024 р. № 310. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/310-2024-%D0%BF> (дата звернення: 20.05.2024).
18. Програма «доступні кредити 5-7-9%» (нова редакція). Додаток 1 до Протоколу засідання Ради Фонду розвитку підприємництва від 18 березня 2022 року. URL: <https://ukrsibbank.com/wp-content/uploads/promo/program-5-7-9.pdf> (дата звернення: 20.05.2024).
19. Трусова Н. В., Радченко Н. Г., Рубцова Н. М. Моделі банківського кредитування підприємств аграрної галузі. *Ефективна економіка*. 2021. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8798>. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.4.7.
20. Шпанель-Юхта О. І. Особливості банківського кредитування в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. №45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-96>.
21. Kalivoshko O., Radchenko O., & Leontovych S. *Financial regulation mechanism the Ukrainian economy under martial law: a review of policies and instruments*. Publishing House «Baltija Publishing». 2023. P. 118-142. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-307-1-6>.